

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 2	Стр. 755-771	Ниш	април - јун	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 338.48 : 502.131.1(497.11 Vrnjačka Banja)

Стручни рад

Примљено: 29. 01. 2012.

Ревидирана верзија: 06. 03. 2012.

Ева Храбовски Томић

Универзитет Educons

Факултет пословне економије

Сремска Каменица

Снежана Милићевић

Универзитет у Крагујевцу

Факултет за хотелијерство и туризам

Врњачка Бања

РАЗВОЈ ТУРИЗМА ВРЊАЧКЕ БАЊЕ НА ПРИНЦИПИМА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Апстракт

Туризам је један од фактора раста светске економије, највећа извозна „индустрија“, значајан фактор девизног прилива и извор додатне вредности неразвијених простора. Са друге стране, масовност, као основна карактеристика туристичких путовања, доводи до уништавања туристичких ресурса који се, с обзиром на способност да привлаче туристе, називају туристичким атракцијама тј. атрактивни фактори тражње. Врњачка Бања, према обиму туристичког промета, заузима друго место на туристичком тржишту наше земље, базирајући свој развој првенствено на природном атрактивном фактору. Због тога, циљ овог рада је да прикаже Врњачку Бању као туристичку дестинацију која свој даљи развој треба да базира на принципима одрживог развоја како би минимизовала негативна дејства развоја туризма, уз задржавање позитивних.

Кључне речи: одрживи развој, туризам, туристички ресурси, Врњачка Бања

УВОД

Основне промене које чине туризам изразито турбулентним тичу се значајног деловања чинилаца из окружења и све изразитијом

свешћу о потреби за очувањем основе његовог развоја - простора, односно природног окружења. Савремени трендови у светском туризму траже просторе изворне, или минимално измењене, животне средине. Туризам као најдинамичнија и најхетерогенија појава савременог друштва треба да буде дугорочни приоритет развоја привреде сваке земље јер представља један од најзначајнијих економских и социјалних феномена XXI века, али “његова основна карактеристика је масовност тј. релативно велики број учесника туристичких путовања што доводи до уништавања простора (његово трошење за потребе туристичке изградње), дерогирање природног амбијента и природне атрактивности, комерцијализације културно-историјског и другог наслеђа, затомљавање антрополошких специфичности, изворности, дистинктивности, уникатности и сл.“ (Бакић 2008, 28). Због тога, све већи број локалних и националних влада широм света препознаје потребу и значај увођења принципа одрживог туризма у своје стратешке планове. На тај начин се постиже оптимално коришћење природних ресурса, поштовање друштвено-културних аутентичности заједница домаћина, обезбеђује се социјално-економска корист, оснажује привреда и постиже бољи квалитет живота за становнике и посетиоце. Истраживања о негативном утицају туризма на природну и социокултурну средину иницирала су организационе активности за настанак одрживог туризма. Одрживи туризам је настао крајем XX века као потреба за успостављањем равнотеже између развоја туризма, који је у експанзији, и заштите животне средине.

РЕСУРСИ У ТУРИЗМУ

Са аспекта екомоније, ресурси представљају материјална и нематеријална добра која се могу привредно валоризовати на тржишту, део су целокупног развоја одређеног географског подручја (државе, регије или уже просторне целине) и представљају битну компаративну предност у привредном развоју. Према Јовичићу (2009, 3) „туристички ресурси су она природна или друштвена добра која се могу туристички валоризовати (искористити), односно оне појаве, процеси, објекти и слично, које туристи (и излетници) посећују“. Другим речима, туристички ресурси обухватају сва она средства која су у функцији туристичког развоја одређеног места или подручја.

Међутим, колико често и уз колики економски учинак ће туристи посећивати те ресурсе, зависи од квалитета ресурса и степена атрактивности ресурса. Најчешће се под атракцијом подразумева карактеристика одређеног подручја (дестинације), која је непосредно везана за место и мотив обављања одређене туристичке активности (Weaver 2006). Већина туристичких експерата је сагласна да туристичке атракције имају централну улогу у туристичком систему (нпр. Inskeep 1991; Gunn 1994; Mill and Morison 2002).

С обзиром на то да туризам претендује да користи најатрактивније ресурсе (просторе) – неопходно је планирање мера и поступака еколошке и свеукупне заштите туристичког простора. Ако се наруше основне вредности и карактеристике ресурса (простора), не само да ће се смањивати степен атрактивности тог простора, већ ће нестати и туризма.

НЕГАТИВНИ УТИЦАЈИ ТУРИЗМА

Утицаји туризма на некој дестинацији могу се груписати у три главне категорије (Roe at al. 1997, 19):

- еколошки,
- културни и
- економски.

Ови утицаји могу се јавити као последица активности туриста и као последице изградње и функционисања различитих туристичких објеката и услуга на дестинацији. Тешко је проценити утицаје који произлазе из туризма, зато што су они диверсификовани у обиму и структури. Ови утицаји могу бити краткорочни или дугорочни; директни или индиректни; локални, национални или глобални; позитивни или негативни. (Hunter and Green 1995). Главне потешкоће за процену туристичког утицаја укључују следеће чињенице (Briassoulis 1991):

- Туризам укључује велики број међусобно повезаних активности што онемогућава процену утицаја појединих активности;
- Активностима којима се баве туристи бави се често и локално становништво, што чини немогућим одвајање утицаја једних од других.
- Еколошке промене догађају се и природно, тј. саме од себе, што онемогућава квантификацију промена које су се догодиле због туризма.
- Туризам често има индиректне и кумулативне утицаје које је теже идентификовати и проценити.

Интезитет утицаја туризма на дестинацији варира са врстама туристичких активности. Неки утицаји су очигледни и лако се идентификују (директни), док су други индиректни и тешки за квантификавање.

Развој туризма не уништава само природна станишта због изградње смештајних објеката, сабраћајне, електроенергетске, комуналне, водопривредне и стамбене инфраструктуре, већ и визуелно може нарушити природну околину. Поред тога, различите активности и велики број туриста који посећују једну дестинацију имаће значајан утицај на екологију, подједнако као и велика потражња за различитим инпутима потребних за функционисање туристичких услуга.

Међутим, нису сви утицаји туризма негативни. Уколико су развој и промене на одређеној локацији неминовне, туризам може бити знатно мање штетна алтернатива од многих других делатности, поготово ако се развој туризма добро регулише, планира и заснива по принципу одрживог развоја.

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ТУРИЗМА

Одрживи развој туризма је концепт базиран на ширем концепту, односно на одрживом развоју (Sustainable Development) уопштено и заснован је на три основна принципа (Mcintyre et al. 1993, 10):

- еколошкој одрживости, која гарантује компатибилност развоја са очувањем и одржавањем основних еколошких процеса, биолошке разноликости и биолошких ресурса;
- социо-културолошкој одрживости, која гарантује компатибилност развоја са очувањем културе и система вредности људи на које тај развој утиче, као и трајно одржавање и истицање идентитета локалне заједнице;
- економској одрживости, која гарантује економски ефикасан развој и да је управљање ресурсима такво да ће се њима моћи користити и будуће генерације.

Одрживи развој за туризам има посебно значење. То је питање опстанка њега самог као сложене социо-културолошке и економске појаве, с обзиром на то да због неконтролисаног развоја уништава ресурсе и елементе туристичке понуде, на којима је иницијално и почео да се развија (природна и изграђена животна средина, аутохтони амбијент локалне заједнице итд.). Узроке тога, Krippendorf налази у непоштовању хијерархије циљева, због чега се туризам развија на начин да "гута земљиште, природу и културна добра, као нови колонизатор и уништавалац животне средине" (1986, 114).

Светска туристичка организација (WTO) и Програм УН за животну средину под одрживим туризмом подразумевају такав развој туризма који задовољава потребе туриста, као носиоце тражње, туристичке дестинације као носиоце понуде, уз истовремено очување и увећавање потенцијала за коришћење туристичких ресурса у будућности, без угрожавања могућности будућних генерација да задовоље сопствене потребе.

Потреба за применом концепта одрживог развоја у туризму дата је и у документу под називом „Green paper of Tourism” (Brussels: DCXXIII, European Commission 1995), у којем се доказује да се будућност европског туризма налази у интеграцији економске активности и одрживог развоја, са посебним нагласком на стање животне средине, а у циљу успостављања позитивног односа између економије и екологије (Bramwell et al. 1996, 45).

АНАЛИЗА СТАЊА ТУРИЗМА ВРЊАЧКЕ БАЊЕ

Врњачка Бања је највеће и најпознатије бањско лечилиште у Србији. Налази се у долини Западне Мораве, на просечној надморској висини од 230 м, са три стране заклоњена планином Гоч, док је са севера заштићена венцем Гледићких планина. Због специфичне конфигурације терена и бујне вегетације, има карактеристике умерено-континенталне климе, измењене локалним условима.

Природни ресурси

Врњачка Бања обилује изузетним природним ресурсима. Бројни извори и издани, велика густина речне мреже и богатство водом, представљају најважнију карактеристику овог подручја. Највећа врњачка река је Западна Морава, док кроз саму Бању протичу Врњачка река и Липовачка река. Хидрографској мрежи припада вештачко акумулационо језеро Селиште, на реци Загржа на Гочу, као и предео "Подунавачких бара". Бања располаже са седам минералних извора, од којих се четири користе за балнеолошку терапију: Топла вода, Снежник, Слатина и Језеро. Топла вода је најстарији и најпознатији извор, који је судећи по археолошким налазима, био познат још у праисторији, а потом коришћен и у римском периоду за опоравак и лечење римских легионара. Спада у групу алкалних угљено-киселих хомеотерми и јединствен је у свету зато што је температура воде 36,5 степени целзијуса и одговара температури људског тела. Минерални извори представљају окосницу бањског туризма, па је неопходно максимално их заштити од загађивања, као и неконтролисаног и нерационалног коришћења. Међутим, Врњачка Бања је по овом питању доживела веома негативна искуства. Један од најсвежих примера је загађење минералног извора Снежник, који је због присуства фекалних бактерија био затворен за употребу скоро 6 месеци (од 13.7.2011.). Као разлог наведена је немогућност канализационих цеви да приме велику количину фекалија, које су текле из септичких јама новоизграђених објеката у непосредној близини извора. Тек након што је Завод за јавно здравље из Краљева три пута проверавао узорке минералне воде са извора Снежник, децембра 2011. године дата је дозвола за поново коришћење минералне воде за пиће и лечење (<http://www.banjesrbije.net/poslednje-vesti/otvoren-izvor-sneznik.html>).

Својим композиционим вредностима, богатством врста, појединим примерцима старе и капиталне дендрофлоре, Врњачки паркови су јединствени у Србији. Заузимају простор од 27 ха у којем је забележено 165 дрвенастих врста (38 врста четинара, 68 врста листопадних дрвећа, итд) и ретких егзотичних врста (јапанска трешња, канадска смрча, ајанска смрча, итд). Најстарија стабла су старости од 110 до 120 година (ЛЕАП 2010, 22). Дрвореди Врњачке Бање представљају посебну вредност и туристичку атракцију, засађени угла-

вном липама. Повезују три минерална извора и представљају главно шеталиште, које је једно од најлепших у Србији. На територији општине налази се више споменика природе који подлежу обавезној заштити, од којих је најпознатији споменик природе „Паркови Врњачке Бање“. Шуме, које захватају око 65% укупне територије општине, сврставају ову општину у ред најшумовитијих у Србији. Читава општина, посебно планина Гоч, изузетно је богата биљним светом, шумским плодовима, ароматичним и лековитим биљем. Процењује се да на Гочу има 650 биљних врста, од чега преко 200 лековитих, ароматичних и других корисних врста (Исто, 23).

Заштита биодиверзитета природне средине општине значајна је из контекста развоја ловног туризма и очувања ловишта, али и екотуризма, руралног туризма и осталих облика туризма заснованих на природним ресурсима.

У погледу фауне, на подручју општине јављају се (Руђинчанин и Топаловић 2008, 301):

- Ловостајем заштићене врсте дивљачи: срнећа дивљач, дивља свиња, зец, веверица, фазан, пољска јаребица,
- Трајно заштићене врсте: јастреб, детлић, сова, соко,
- Дивљач ван режима заштите: вук, лисица, дивља мачка, свраке, вране, творови.

На територији општине постоје два уређена ловишта: “Врњачка река” и “Бели извор”.

Антропогени ресурси

Евидентирани археолошки локалитети указују да је Бања била занимљива локација за насељавање људских заједница још од периода неолита. Свакако најзначајнији и најбројнији археолошки налази датирају из римског периода, на које се случајно наишло 1924. године, приликом каптаже извора топле минералне воде, када је откривен римски извор Фонс романус. Тада је пронађено око 200 комада римског новца и остаци базена за купање (<http://www.vrnjackabanja.co.rs>).

Изградња „модерних“ Врњаца почиње 1868. године, на иницијативу крушевачког начелника Павла Мутавцића, који је формирао „Основателно фондаторског друштва лековите кисело-вруће воде у Врњцима“ (Исто). Позната као прворазредно бањско лечилиште и одмаралиште, Врњачка Бања је привлачила аристократске породице да је посећују и да у њој купују земљу и граде виле и пансионе за себе, али и за рентирање. Тако су бројни лекари, који су се школовали у иностранству доносили у Бању део укуса и обичаја са стране. Врњачка Бања данас располаже јединственим фондом градитељског наслеђа са богатством архитектонских форми, типолошких карактеристика и по својој хетерогености и специфичности заузима истакнуто место у културно-историјском и архитектонском наслеђу Србије. У Бањи се могу наћи разни стилови архитектура: типична бањска, ви-

зантијско-балканска, аустријска, псеудо-класицистичка, алпска, готска, итд. Међутим, многи објекти су запуштени, а лоша економска ситуација власника онемогућава њихово обнављање.

Неопходно је истаћи и негативне појаве у области стамбене изградње у Врњачкој Бањи, као што је дивља градња уз непоштовање основних прописаних урбанистичких и других услова изградње. Ова појава регистрована је и у самом бањском језгру, што је недопустиво са становишта њеног укупног, а посебно туристичког развоја. Према “Генералном плану Врњачке Бање 2005-2021”, један од основних циљева треба да буде остваривање везе нових објеката са старим врњачким језгром, што значи да се подразумева урбанистичко-архитектонски концепт који не угрожава битне карактеристике наслеђених вредности.

На подручју општине евидентирани су (Генерални план Врњачке Бање 2005-2021, 60):

- Непокретно културно добро од великог значаја: Белимарковић дворцац;
- Културно-историјска просторна целина од великог значаја: Чајкино брдо са 49 објеката;
- Појединачни објекти који уживају претходну заштиту са укупно 100 објеката;
- Локалитети са археолошким налазима из периода праисторије, римске доминације, средњег века и турске доминације.

Саобраћајна, водопривредна и комунална инфраструктура

Саобраћајна, водопривредна и комунална инфраструктура највећи су проблеми општине Врњачка Бања. Они представљају кључно ограничење за валоризацију широке лепезе развојних потенцијала Бање, као и за реализацију стратешког циља - формирање врхунског туристичког производа и интеграцију Врњачке Бање у европске туристичке токове.

Опремљеност општине објектима комуналне инфраструктуре је незадовољавајућа. Највећи проблеми су (Програм развоја општине Врњачка Бања 2005-2015, 55):

- нерешено водоснабдевање (постојећа разводна мрежа је стара и изграђена од неадекватног материјала и неодговарајућих пречника цеви, због чега је око 25% губитка воде у систему водоснабдевања),
- неизграђеност атмосферске и фекалне канализационе мреже (прикључено преко 70% објеката у насељу Врњачка Бања, селима Врњци и Руђинци, где је прошао главни колектор, док остала села углавном имају септичке јаме),
- непостојање система за пречишћавање отпадних вода и
- непостојање санитарно-технички уређене депоније (постоји дивља депонија која се налази на приобалном делу Западне Мораве и комунално је неопремљена).

Један од већих проблема представља стање и квалитет путева, пешачких и бициклических зона на територији општине, као и паркирање моторних возила, нарочито у центру где су смештени хотели и комерцијални објекти. Паркинг простори су недовољни, нарочито у сезони и за време великих манифестација, па се дешава да се возила остављају на свим слободним површинама, најчешће на тротоарима, па чак и зеленим површинама.

Рецептивни фактори

Према подацима Туристичке организације Врњачка Бања (ТОВБ), Бања има 5.305 лежаја у свим категорисаним рецептивним објектима. Приватни сектор је недовољно обухваћен. Према процени ТОВБ постоји још око 8.000 нерегистрованих постеља у приватном смештају.

Иако је хотелски смештај годинама био водећи вид смештаја, у последње време нагло почиње да расте број реконструисаних и реновираних старих вила, али и новоизграђених апартмана за издавање и за продају. То отвара нову опасност за бањски туризам, јер све је више гостију који постају власници апартмана и станова. Међутим, јавља се и додатни проблем: изузев неколико добрих примера, све је више новоизграђених објеката „сиромашног архитектонског изгледа“ који не доличе Врњачкој Бањи и који нарушавају бањски амбијент с обзиром на претрпан урбанистички несклад нових објеката са бањском природом и окружењем. Огроман проблем су и стари хотели који послују у саставу великих система: “Бреза” припада Војсци, “Променада” полицији, “Железничар” Железници, “Слатина” и “Орион” «Рекреатурсу», итд. у којима годинама није било улагања, па је њихово реновирање и осавремењавање неопходно, али и могуће само уколико се иницира из матичних кућа.

Један од основних приоритета треба да буде модернизација постојећих смештајних објеката и промена њихове структуре. Наиме, структура рецептивних капацитета, иако разноврсна, није обезбедила довољно инвестиција у циљу неопходне модернизације (одржавање, пренамена, реновирање, додатно опремање, понуда нових здравствених услуга). Пораст броја и врсте смештајних капацитета и даље ће бити битна одредница за диференцираност на тржишту, али уз знатно већу понуду различитих пратећих услуга и садржаја које модерни бањски објекти треба да понуде. То свакако мора бити праћено савременим начином пословања, тј. уз информатичко, организационо и кадровско оспособљавање. Први корак у прилагођавању понуде трендовима јесте да Врњачка Бања има мање пансионе као главне смештајне капацитете и са тог аспекта, можемо рећи да је Бања на добром правцу. Свакако треба да има и велики хотел са богатим садржајима, који би квалитетно променио промет у Бањи, али би

то био и удар на летаргију, инертност, учауреност и самозадовољство, које већ дуже прате развој Врњачке Бање. Међутим, овај стратешки циљ мора бити праћен адекватним урбанистичко-комуналним капацитетима, тим пре што би неконтролисани прилив туриста повећао притисак на општински буџет због решавања проблема који би настали услед нарасталих захтева за комуналним услугама.

Врњачка Бања располаже са разном спортско-рекреативном, културно-забавном и *spa&wellness* понудом. Тренутне могућности нуде уобичајене методе за опуштање тела и духа: шетња парковима, вожња бицикли, *wellness* програми, купање у базенима, коришћење спортских и забавних садржаја, итд. Међутим, иако разноврсна, ова понуда је доста скромнија у односу на спортско-рекреативну и *wellness* понуду познатих бања у региону.

Манифестације су од великог значаја за развој туризма Врњачке Бање. Најзначајнија манифестација је “Међународни Врњачки карневал”, која је по посети најмасовнија. Међутим, поставља се питање, да ли једној модерној бањи треба толико масовности, односно да ли овакав масовни туризам успева да одговори захтевима одрживог туризма и да ли економски ефекти могу да надоместе штету начињену животној средини? Велики број посетилаца повећава угроженост простора. Јавља се потреба широк саобраћајница и паркинг простора и то најчешће на рачун зелених површина. Такође се јављају и велике количине отпада. Ту је и повећана потреба за чистом водом, али и већа продукција отпадних вода из туристичко-угоститељских објеката и медицинских установа. Зато је јако битна примена постулата начела активне заштите, јер се бањски туризам и заснива на обимном и разноврсном коришћењу обичне, минералне, термоминералне и радиоактивне воде. За постизање оптималних односа између туризма и животне средине у одрживом развоју треба ограничити број посетилаца одређеној дестинацији.

Туристички промет Врњачке Бање

Рекордна година туристичког промета Врњачке Бање, од њеног настанка, је 1985. година, када је бању посетило 186.173 посетилаца, који су остварили 1.642.097. ноћења (ТОВБ). На овакву посету је, поред стабилне политичке ситуације и благог раста стандарда, директно утицала већа изградња смештајних капацитета и пратећих садржаја, као и велики број културних, спортских и других манифестација, једном речју садржајнији боравак.

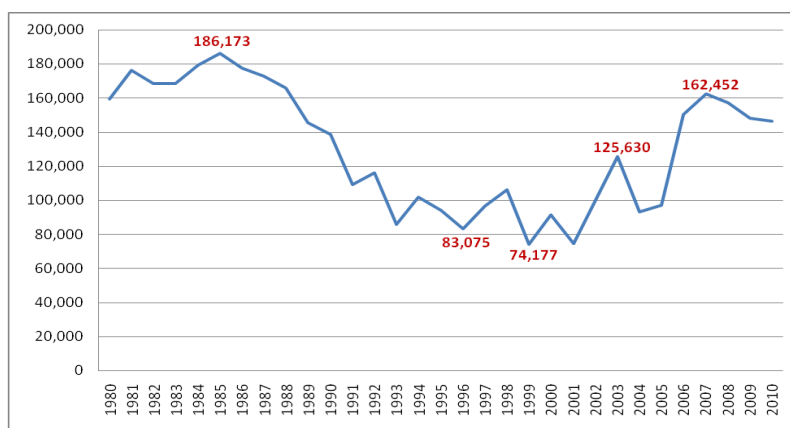
Међутим, већ у последњој деценији 20. века, практично од 1989. почиње константан пад туристичког промета. На овакво стање утицали су многи фактори: распад СФРЈ, ратно окружење, велика инфлација, санкције, велика незапосленост, пад националног дохотка па самим тим и пад личних примања, бомбардовање Србије 1999.

године, изражени социјални проблеми (долазак великог броја избеглих и расељених лица) и многи други фактори. Структура посетилаца се мења, становништво се све мање одлучује на трошење новца на путовања, тако да угоститељски објекти у Врњачкој Бањи раде са драстично смањеним капацитетом уз повећане трошкове пословања и одржавања. Тако је нпр. 1999. године забележено свега 74.177. гостију (Табела 1).

Табела 1: Посетилачки промет Врњачке Бање од 1980.-2009.

Година	Број гостију	Број ноћења	Година	Број гостију	Број ноћења
1980	159,557	1,438,177	1995	93,983	468,439
1981	176,218	1,541,646	1996	83,075	399,899
1982	168,280	1,545,437	1997	96,504	450,074
1983	168,476	1,532,806	1998	106,019	549,524
1984	179,297	1,566,897	1999	74,177	386,529
1985	186,173	1,642,097	2000	91,522	482,866
1986	177,517	1,543,246	2001	74,650	410,003
1987	172,611	1,456,318	2002	99,979	469,343
1988	165,819	1,347,537	2003	125,630	481,907
1989	145,311	1,065,406	2004	93,394	439,594
1990	138,678	954,816	2005	96,969	427,710
1991	109,351	671,952	2006	150,123	573,121
1992	115,946	716,555	2007	162,452	607,603
1993	85,650	463,360	2008	157,227	610,783
1994	101,739	492,445	2009	148,304	616,464

Извор: ТОВБ

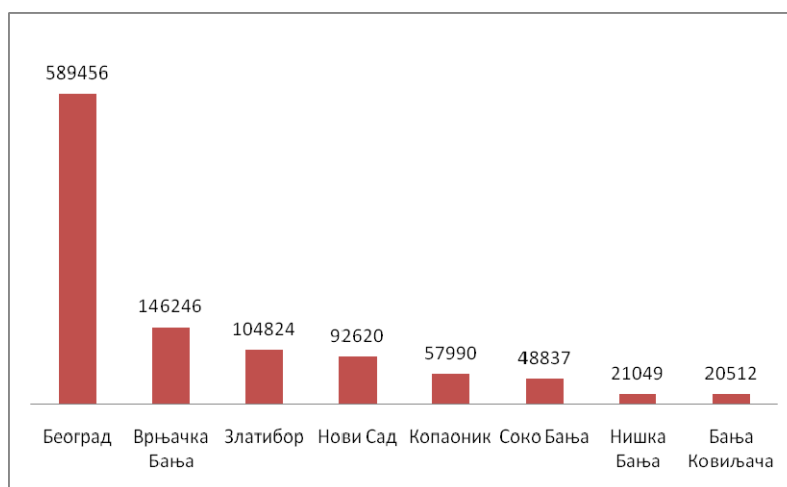

Графикон 1: Посетилачки промет Врњачке Бање од 1980. до 2009. (Извор: ТОВБ)

На почетку 21. века Врњачка Бања бележи благи пораст посетилаца, али знатно мањи од онога који је остваривала 90-их година, што је последица тешке економске и друштвене кризе у овом периоду и материјалне пропасти средњег сталежа, који је и био најбројнији врњачки посетилац. Поред тога и бројни други фактори су успоравали развој туризма (недовољна инфраструктурна опремљеност, недовољно инвестиција, итд).

Последњих година Бања је кренула са организацијом атрактивних манифестација, фестивала, карневала, што је довело до популаризације бање код младих, која у великом броју посећује оваква дешавања. То се одразило на промет: 2007. године забележено је 162.452 гостију, што је Врњачку Бању приближило најпосећенијој години.

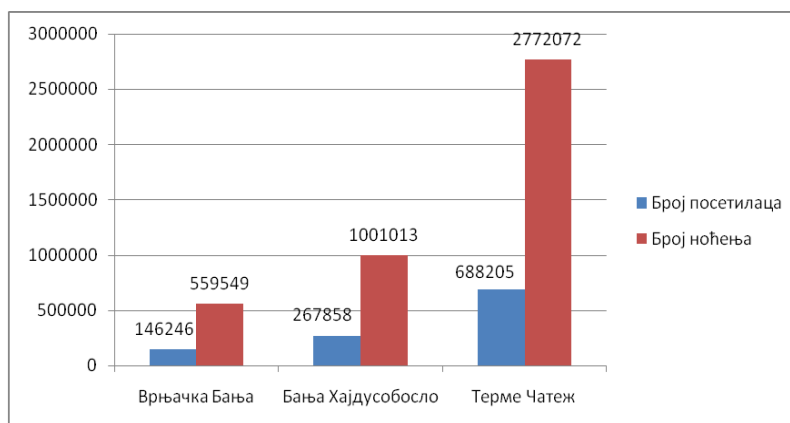
Захваљујући свим својим потенцијалима, географском положају, клими, лековитим термо-минералним водама, природним лепотама, културно-историјском наслеђу, дугој традицији у бањском туризму, Врњачка Бања данас има статус националног лидера у области бањског туризма. По броју посетилаца, она је годинама у самом врху; заузима друго место у Србији, одмах иза Београда (Графикон 2).

Графикон 2: Топ дестинације у Србији 2010. године (Извор: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине и региони у Републици Србији 2011, стр. 255.)

Међутим, њени примарни посетиоци су домаћи гости. Од 146.246 гостију, који су је 2010. посетили, 132.380 чине домаћи, а свега 13.866 страни посетиоци (Републички завод за статистику Републике Србије 2011, 255), што указује на чињеницу да Врњачка Ба-

ња својом понудом доста заостаје за познатим бањама у региону, и зато није конкурентна на међународном тржишту (Графикон 3). По ређења ради, Терме Чатеж, најпознатија бања у Словенији, захваљујући разноврсној здравствено-туристичкој понуди (највећа зимска и летња термална ривијера у Словенији) у 2010. години је забележила 688.205 гостију (396.130 домаћих и 292.075 страних гостију) који су остварили 2.772.072 ноћења (Terme Catež, Letno Poročilo 2010, 27). Бања Хајдусобосло (Hajdúszoboszló), једна од најпознатијих бања Мађарске (друга дестинација у Мађарској по посети домаћих туриста, одмах иза Будимпеште), која располаже највећим базенским комплексом у Европи (57 базена, капацитета 26.000 посетилаца) у 2010. години је забележила 267.858 туриста, који су остварили 1.001.013 ноћења (Hungary in Figures 2010, 60).

Графикон 3: Посетилачки промет Врњачке Бање, Хајдусобосло и Терме Чатеж у 2010.

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ТУРИЗМА ВРЊАЧКЕ БАЊЕ

Општина Врњачка Бања је у својој основи очувано природно и еколошко подручје. Природне вредности, којима бања обилује, створиле су јединствене услове за развој туризма, и то првенствено бањско-здравственог, спортско-рекреативног, културно-манifestационог, ловног, излетничког, итд. Са даљим туристичким развојем, општина је суочена са неопходном заштитом својих основних вредности, које имају битан привредни значај, али и значај за становништво, које захтева здраво животно окружење.

У циљу ефективне и подједнаке експлоатације природних и антропогених ресурса за потребе даљег развоја туризма Врњачке Ба-

ње, а у складу са одрживим развојем, полазне основе и приоритетни задаци би се односили на: заштиту вода и изворишта, заштиту ваздуха, заштиту земљишта, заштиту природних система, заштиту културних добара и градитељског наслеђа.

Заштита вода и изворишта

Висок квалитет воде за пиће, подземних вода и изворишта је примарни задатак општине Врњачка Бања, која као основну привредну делатност има туризам и здравствене услуге базиране на лековитим карактеристикама термо-минералних извора. Заштита зона изворишта и лековитих термо-минералних вода треба да се заснива на непрекидној и ригорозној контроли квалитета (хемијска, биолошка и бактериолошка контрола), формирању зона заштите око свих подручја водозавода (посебно је значајна забрана изградње објеката око изворишта минералних вода и вршења радњи које могу на било који начин загадити воду - случај „Снежник“), реконструкцији и замени водоводних линија због губитка воде у самом систему водоснабдевања. Неопходна је изградња постројења за пречишћавање отпадних вода, побољшање постојеће канализационе мреже, као и атмосферске канализације, у циљу стабилности система у периоду главне туристичке сезоне. Такође, неопходно је забранити формирање депонија дуж водотока, што је у складу са Законом о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда Републике Србије (члан 27 Очување екосистема риболовних вода).

Заштита ваздуха

Иако Врњачка Бања због климатских одлика има повољне аеро-карактеристике, треба радити на превенцији аеро-загађења, контролисањем свих извора загађења ваздуха (индустрија, саобраћај, комунални извори) и то преко следећих мера: извршити рационализацију индустрије и потенцирати уградњу филтера и пречишћивача; извршити регулацију теретног и транзитног, али и градског саобраћаја, посебно у главној туристичкој сезони; пројектовати саобраћајнице са заштитним звучним и издувним баријерама (дрвореди и чврсте баријере) и постављати мерне пунктове за стално праћење емисија штетних гасова и буке у најугроженијим зонама. Замена класичних видова извора енергије (угаљ, нафта, мазут и дрво) изворима који су обновљиви је могућа, с обзиром на то да постоје потенцијали за њихово коришћење, и то пре свега сунца, ветра, геотермалне енергије, биомасе, енергије биогаса, топлотних пумпи, малих хидросистема, итд. Рецимо, већина хотела Врњачке Бање могла би да греје воду путем соларних колектора.

Заштита земљишта

Због дугорочне експлоатације овог природног ресурса од изузетног је значаја обезбедити трајну заштиту и решавање свих проблема везаних за одрживи квалитет земљишта. Заштита земљишта је зависна од доследно спроведених заштита других ресурса, првенствено воде и ваздуха, али и очувања биодиверзитета. Неке од мера које треба предузети су: идентификовати све дивље депоније и направити план њихове санације; депоновати отпад по еколошким стандардима (рециклажне станице); успоставити систем примарне селекције и сакупљања отпада (наменски контејнери за селективно сакупљање ПЕТ амбалаже, папира и картона, обојеног стакла, гума и лименки); подстицати заштиту пољопривредног земљишта од неконтролисаних примена агрохемијских средстава у циљу производње врло конкурентне еко хране; смањити прекомерну градњу, која посебно утиче на деградираност земљишта.

Заштита природних система

Читаво подручје општине има очуван велики природни ресурс у облику шума, парковских површина, дрвореда и зеленила, који морају бити предмет планског програма заштите због свог утицаја на човеково здравље и на саму климу општине. Уређење, одржавање и заштита зелених површина, као и унапређење стања укупног зеленог фонда, које није подједнаког квалитета (замена дендро материјала, уклањање болесних, физиолошки зрелих, итд) има за циљ побољшање њиховог доприноса у обављању санитарних функција, али и у естетском смислу. У оквиру парк-шума треба урадити шеталишне стазе и стазе за рекреацију, са селективним спортским садржајима, ради обогаћивања туристичке понуде, као и места за одмор са мобилијаром од природног материјала (дрво, камен), и све то уз уважавање основних намена ових зелених површина, тј. очувања аутохтоне вегетације. Посебан акценат треба ставити на очување и заштиту ретких биљних врста.

Заштита културних добара и градитељског наслеђа

Заштита културних добара, идентитета насеља и градитељског наслеђа има за циљ очување духа места и одбрану идентитета бање са дугом и сјајном прошлошћу. Нарочито брига да се створена баштина Врњачке Бање сачува од заборава, потцењивања, па и уништења и пренесе у наслеђе будућим генерацијама, истовремено има још један циљ - да укаже и помогне Бањи како да врати и задржи свој некадашњи положај, углед и важност у систему бања Европе. Просторно и урбанистичко планирање представља један од важних видова заштите целокупног градитељског наслеђа и један од најзначајнијих циљева заједничке делатности на планирању и уређењу простора.

Бесправна градња, непланско постављање монтажних киоска, тенди, реклама, сателитских антена итд. угрожавају просторни развој и естетски изглед бање. Ефикасно спречавање оваквих појава могуће је уз инспекцијски мониторинг, уклањање неодговарајућих објеката и адекватну казнену политику. Непланска и дивља градња угрожава атрактивност ове дестинације и утиче на недостатак простора за атрактивне садржаје. Из тог разлога треба направити програм рационалног и адекватног коришћења простора и приступити његовој примени. Нове грађевине треба да буду у складу са старим бањским језгром, тј. да не угрожавају битне карактеристике наслеђених вредности. На одрживи развој општине директно утиче и лоша саобраћајна инфраструктура, па је израда општинског програма изградње локалне саобраћајне инфраструктуре (формирање саобраћајних престенова по ободу централне зоне) и плана паркирања један од приоритета.

ЗАКЉУЧАК

Развој Врњачке Бање је био динамичан и кретао се од монденске бање, која је била стедиште богатије клијентеле и друштвено привилегованих слојева, у периоду када су се градиле модерне виле, пансиони, кур-салони, преко бање масовног коришћења здравствених услуга, коју карактерише изградња великих хотела, здравствених установа за лечење и рехабилитацију радника и широких маса по повољним условима, или на терет социјалног осигурања, па до данашње бање - привредног центра општине са широком палетом туристичке понуде и све већим бројем туриста. Међутим развој туризма Врњачке Бање данас, због непоштовања основних принципа одрживог развоја туризма, доноси и негативне ефекте као што су: загађење минералног извора Снежник због претеране градње апартмана у непосредној близини извора; непланска градња последњих година која је довела у питање однос изграђених и зелених површина; нарушавање животне средине услед масовних манифестација; итд.

Простор је један од најважнијих туристичких ресурса који треба штитити, а његово коришћење треба усмеравати по начелима одрживог развоја. Зато се намеће потреба оцене стварних могућности Врњачке Бање да прими и квалитетно збрине одговарајући број гостију, како се неконтролисаним развојем не би довело до уништавања ресурсне основе (природне и антропогене).

Одговор на основно питање, како минимизовати негативне ефекте развоја туризма Врњачке Бање уз задржавање позитивних, јесте у развоју одрживог туризма. Да би се одрживи туризам имплементирао у Врњачкој Бањи као туристичкој дестинацији, потребно је повезивање и координација свих стејкхолдера у туризму, уз обавезно укључивање јавног сектора и то од локалног до националног нивоа

како би се промене (већи број туриста) могле апсорбовати, а политика, прописи, инфраструктура могли решити на најпогоднији начин. Такође, неопходно је и широко и доследно увођење стандарда и савремене технологије (информационе и услужне) у туристичко пословање, развој људских ресурса, увођење нових начина утврђивања и исказивања доприноса туризма укупном привредном и друштвеном развоју на подручју Врњачке Бање. Циљ је и да се успостави ефикасан систем управљања интегрисаним туристичким производом Бање који треба, не само ефикасно да управља потенцијалом раста, већ и да подиже атрактивност саме дестинације. На тај начин кроз развој одрживог туризма омогућује се стварање користи за све туристичке субјекте на дестинацији, као и за локално становништво у еколошком, културном и економском смислу.

ЛИТЕРАТУРА

- Бакић, Огњен. 2008. *Маркетинг у туризму*. Сремска Каменица: Фабус.
- Брчески, Илија, Чикара, Дејан и Максимовић, Александар. 2010. *Локални Акциони Еколошки План Врњачка Бања* (ЛЕАП). Општина Врњачка Бања: Регионални центар за животну средину за централну и источну Европу (REC).
- Bramwell, Bill, Henry, Ian, Jackson, Guy, et al. 1996. *Sustainable Tourism Management: Principles and Practice*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Briassoulis, Helen. 1991. Tourism and the Environment: Planning Issues and Approaches. *Proceedings of an International Symposium on Architecture of Tourism in the Mediterranean*. Istanbul: Yildiz University Press.
- Вуконић, Борис. 1987. *Туризам и развој: с посебним нагласком на земље у развоју*. Загреб: Школска књига.
- Gunn, Geoffrey C. 1994. *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*. 3rd edn. London: Taylor & Francis.
- European Commission. 1995. *Green paper of Tourism*. Brussels: DCXXIII.
- Inskeep, Edward. 1991. *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Јовичић, Добрица и Бранков, Јована. 2009. Туристичке атракције – кључни елементи туристичке ресурсне основе. *Гласник српског географског друштва* LXXXIX(1).
- Krippendorf, Jost. 1986. *Putujuće čovječanstvo*. Zagreb: SNL.
- Mill, Robert C. and Morrison, Alastair M. 2002. *The Tourism System*, 4th edn. Kendall: Hunt.
- Mcintyre, George, Hetherington, Arlene and Inskeep, Edward. 1993. *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*. Madrid: WTO.
- Република Србија, Републички завод за статистику. 2011. *Општине и региони у Републици Србији*.
- Roe, Dilys, Leader-Williams, Nigel and Dalal-Clayton, Barry. 1997. *Take only photographs, leave only footprints: the environmental impacts of wildlife tourism*. London: Environmental Planning Group International Institute for Environment and Development.
- Руђинчанин, Бошко и Топаловић, Огњен. 2008. *Врњачка Бања на почетку 21. века*. Врњачка Бања: Народна библиотека „Др Душан Радић“, Културни центар Врњачка Бања.

Hunter, Colin and Green, Howard. 1995. *Tourism and the Environment, a Sustainable Relationship?* New York: Routledge.

Weaver, David B. 2006. *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann. www.banjesrbije.net/poslednje-vesti/otvoren-izvor-sneznik.html (преузето 01.04.2012)

Коришћени сајтови:

www.vrnjackabanja.co.rs

www.ekoplan.gov.rs/src/1-Zakon-o-zastiti-i-odrzivom-koriscenju-ribljeg-fonda-270-document.htm

www.liaa.gov.lv/uploaded_files/EKSPORTETAJIEM%20sadala/Ungarija/Hungary_in_Figures_2010.pdf

www.opstinavrnjackabanja.com/pdf/donji%20meni/gp_vrnjackebanje2005.pdf

www.opstinavrnjackabanja.com/pdf/programrazvojaopstinevrnjackabanja.pdf

www.termecatez.si/media/letno_porocilo_terme_catez_2010.pdf

Eva Hrabovski Tomić, Educons University, Faculty of Business Economy, Sremska Kamenica

Snežana Milićević, University of Kragujevcu, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja

SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRINCIPLES IN THE DEVELOPMENT OF THE VRNJAČKA BANJA TOURISM

Abstract

Tourism is an important factor in the world economy growth, the largest export "industry", and, at the same time, an important portion of the foreign exchange inflow and a source of added value for underdeveloped regions. However, mass participation, as the main trait of tourist travel, leads to the destruction of tourism resources, also known, due to their power to attract tourists, as tourist attractions, i.e. attractive factors of demand. Vrnjačka Banja, the second most successful destination on the Serbian tourism market judging by the tourist turnover, bases its development primarily on the natural attractive factor. Therefore, as pointed out in this paper, the tourist destination of Vrnjačka Banja should base its further growth on the sustainable development factors, in order to minimize the negative effects of tourism growth, while exploiting the positive ones.

Key words: Sustainable Development, Tourism, Tourism Resources, Vrnjačka Banja.